

літератури в Україні, створював свою школу — широку, без групових ознак, до якої тією чи тією мірою належать численні фахівці-зарубіжники принаймні кількох поколінь. Тією чи тією мірою їх можна вважати учнями академіка Затонського, і самого себе я теж відношу до них.

Юрко Покальчук

ПІД ЗНАКОМ ЗАТОНСЬКОГО

Гадаю, що тим, хто за молодих років знаходили собі приклад, який хотіли наслідувати, мріючи колись стати таким, як він, дуже пощастило, бо вони мали життєвий дороговказ, бачили з юності, куди йти. І хоч потім обирали свій власний шлях, перша зірка, за якою пішли, лишається з ними назавжди.

У моєму житті появився одного разу Дмитро Затонський, а точніше, я появився в Інституті літератури — молодий, задержуваний аспірант. Напочатку децю критично дивився на рано посивілого сорокалітнього чоловіка, що мав керувати моєю дисертацією й не дуже поки що звертав на мене увагу.

Та ось я написав перший розділ, правильніше сказати, думав, що це розділ, а це були мої ремінісценції з американської літератури часу бітників — Селінджера, Керуака, Болдуїна, Андайка, Капоте та інших. І от я дістав перший урок літературознавства, в якому головною фразою Дмитра Володимировича було: “Ви все правильно говорите, розповідаєте чудово, а пишете, не відділяючи себе від героїв, яким стільки ж років, як вам”. Я переказував, що саме хотів сказати, і ця фраза Затонського — “Та ж скажіть про це!” — не тільки лишилась зі мною назавжди, а я й досі часто повторюю її молодим письменникам, які розповідають, що вони мали на увазі, пишучи свій твір: “Та ж скажіть про це!”

Далі йшли роки мого перебування в Інституті літератури, упродовж яких я прагнув у всьому наслідувати Затонського. Я просто був захоплений, коли якісь пацани, ідучи позаду нього — а Затонський у яскравому червоному кашне, без шапки, хоч була вже пізня осінь, у модній курточці — висловили свій позитивний подив: “Який стильний предок!” Я собі поставив за мету: досягнувши такого віку, і надалі лишатись прикладом для молоді, щоб і про мене могли так сказати.

Є мільйони дрібниць, які учневі — а я себе вважаю учнем Дмитра Затонського — приємно згадувати. Але “стильний предок” мав ще й величезну ерудицію, океанне мислення в охопленні феноменів світової літератури і гнучкість розуму таку, щоб у “совєтські” часи спромогтися подати матеріал правдиво, повчально для всіх і так, щоби його таки пропустила цензура. Прикладом може бути “Франц Кафка і проблеми модернізму” та й багато інших праць.

Але є ще одне, що особливо приваблювало мене в Затонському, викликавши мою повагу до нього і любов на всі роки, — це його аристократизм духу, глибока внутрішня інтелігентність, високі моральні принципи, які він у критичні хвилини чітко й неоднозначно відмовлявся зраджувати. Пригадую, коли тодішній директор Інституту Шамота намагався змусити Затонського підписати якісь листи проти наших “буржуазних інтелігентів”, він сказав: “Я такого не роблю!” — і вийшов із кабінету, грюкнувши дверима. Унаслідок цього його, члена міжнародного Гетевського комітету, не пустили в НДР на засідання цього комітету, де чекали на нього з доповіддю.

Я все життя пам’ятаю ці слова як заповідь — “Я такого не роблю”.

Думаю, усі, кому довелося спілкуватись із Дмитром Затонським більше чи менше, так і лишились зачаровані його особистістю, бо він вабив до себе, як “солярис” — здавалось, знав усе й міг дати пораду й у житті, і в науці з однаковою силою свого інтелекту, розуму й доброти.

Не можу забути, як мене, запального й нарваного юнака, він водив дві години Хрещатиком, бо я намірявся кинути Шамоті на стіл заяву, знаючи, що

стоїть питання про моє звільнення з роботи, і по-батьківськи, по-дружньому, по-братерськи повчав — не полегшуйте їм справу, прийде момент — вони вас і так звільнять, а тут, дивись, пройде хвиля і все мине.

Я кип'ятився: “Але ж я працюю, написав дисертацію, видав книжку, багато статей у періодиці...” “У житті треба вибирати, — казав Дмитро Володимирович, — або ви пишете те, що треба начальству і живеє добре, вас хвалять і дають грамоти й медалі. Або пишете те, чого ваша душа бажає і що є правдою вашого серця й розуму, — то за це вас начальство любити ніколи не буде! Маєте вибрати!”

І ці слова також зі мною все життя — я вибрав не дуже зручний напрямок у літературі, але це я написав, я так думаю. І за це відповідаю перед Богом і людьми.

І останнє. Затонський — корінний киянин, це один із тих представників справжньої високої київської інтелігенції, яка збиралась на кухнях, щоби читати вірші, говорити про Кафку або дивитись картини. Найближчі його друзі — це Володимир Кисельов, це Віктор Некрасов і не так уже багато інших.

Варто пам'ятати драматичну юність Затонського. Син розстріляного наркома, “ворога народу”, пішов добровільно на фронт під прізвиськом матері і, нагороджений орденом, тоді лиш зізнався, що він син “ворога народу”. Пробачили, але після університету за всіх очевидних високих даних, вислали викладати німецьку мову у провінційний технікум. Сивина в сорок років не випадкова. І лише згодом, уже в роках, Затонський прийшов до того, що стало його покликанням і зробило одним із найчільніших літературознавців колишньої радянської імперії.

Але перед тим було звичайне життя, моральні страждання й болі, які не ламали глибинну сутність київського інтелігента, аристократа духу Дмитра Володимировича Затонського.

Я пишаюсь тим, що жив під знаком Затонського й був його учнем. І лишаюся ним назавжди.

Олександр Чертенко

“ЛАНЦЮГ ЧАСІВ НЕ РВЕТЬСЯ”

Дмитрові Затонському — 85. Ця фраза, яка в різних варіантах фігурує в більшості вітальних адресів, мало що скаже тим, хто не знайомий з ювіляром — чи то як з особистістю, чи то як із літературознавцем і письменником. Адже за спиною кожної 85-річної людини ціле життя — багате на події або спокійне, яскраве або витримане у притлумлених тонах, відоме багатьом або лише кільком ближнім, але навіть уже з огляду на свою тривалість цікаве, захоплює. Проте не кожен, далеко не кожен ювілей стає подією, що не тільки актуалізує минулі здобутки, а передовсім засвідчує непередбачуваний сюжет життя того, хто сягнув чергової круглої дати, — сюжет, за розвитком якого з неослабним інтересом, із вдячністю й шаную стежать десятки й сотні людей найрізноманітніших професій.

“Непередбачуваність”, либонь, єдине адекватне означення траєкторії існування Дмитра Затонського — не тільки нині, а й узагалі. Звідси — парадоксальна біографія, написана історичними катаклізмами й водночас, за його власним висловом, “абсурдним везінням”. Це біографія сина “ворога народу”, який усупереч сліпій жорстокості сталінських репресій, усупереч смертельно небезпечним перипетіям Другої світової вижив, і не просто вижив, а й став одним із духовних авторитетів радянського й пострадянського часу. Це біографія літературознавця, котрий у неспокійні 50-і, маючи сумнівне з ідеологічного погляду минуле, узявся за вивчення напівзабороненої тоді західної літератури ХХ століття (твори Гемінгвея чи Ремарка, розповідав мені Дмитро